

IMPERATIV U HRVATSKOME I FRANCUSKOME JEZIKU (POREDBENI OPIS)

*Tomislav Frleta **

Odjel za francuski jezik i književnost, Filozofski fakultet, Zadar

U radu se polazi od mjesta koje imperativ zauzima u sustavu glagolskih oblika u hrvatskome i francuskome te se utvrđuje kako je hrvatski u tome bogatiji za jednu kronotezu budući da ima zasebne oblike za imperativ dok se francuski pri izražavanju imperativa služi oblicima za prezent i konjuktiv.

Dalje se u radu uspoređuju kategorije lica, vida i „vremena” te se utvrđuju dodirne točke između dvaju sustava (tri lica, problem svršenosti i izražavanje zabrane, transpozicija i slaganje „vremena” u prošlosti, odnosno budućnosti). No unatoč mnogim sličnostima, sustavi nisu uvijek usporedivi zbog različitog poimanja mogućih (hipotetskih) radnji koje imperativ izražava.

Ključne riječi: hrvatski jezik, francuski jezik, glagolski sustav, imperativ, poredbeni opis, lice, svršeni/nesvršeni oblik

I UVOD

U opisu imperativa u hrvatskome i francuskome jeziku krenut ćemo od mjesta koje imperativ zauzima u glagolskome sustavu tih dvaju jezika služeći se pri tom postavkama danim u Moignetovoj *Système de la langue française*.

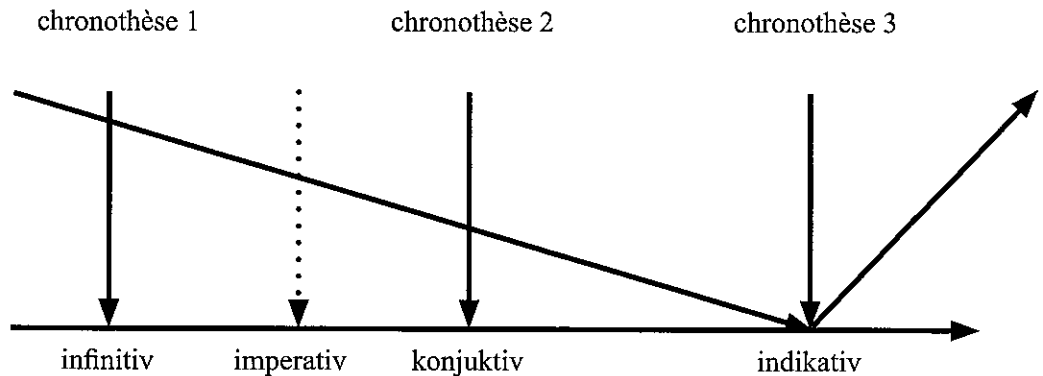
Kao što imenica teži što boljem određenju svojeg pojma u čemu joj prvenstveno pomažu determinanti, tako i glagol teži ka što boljem i točnijem opisu radnje koju izražava. Opis je radnje to više točan, što je više glagolskih kategorija sadržano u glagolu. Ovdje prvenstveno mislimo na sedam glagolskih kategorija koje su dio glagolskoga sustava u francuskome jeziku: rod, broj, lice, način, stanje, vid i vrijeme.

II OBLICI

Prema tom kriteriju (glagolskih kategorija), imperativ bi u francuskome jeziku zauzimao mjesto između infinitiva i konjuktiva što bi figurativno izgledalo ovako:

Slika 1

chronogenèse („kronogeneza”) - sustav francuskog glagola

Radi se o figurativnome prikazu jer imperativ formalno ne postoji u francuskome jeziku. Ne postoji formalno iz razloga što francuski nije razvio zasebne oblike za izražavanje imperativa, već se služi oblicima za indikativ odnosno konjuktiv. Imperativ se služi oblicima četiriju glagola u konjuktivu (*biti, imati, znati i htjeti*):

Pr. 1a

être - sois ; avoir - aie; savoir - sache; vouloir - veuille.

Oblike za ostale glagole posuđuje od indikativa prezenta.

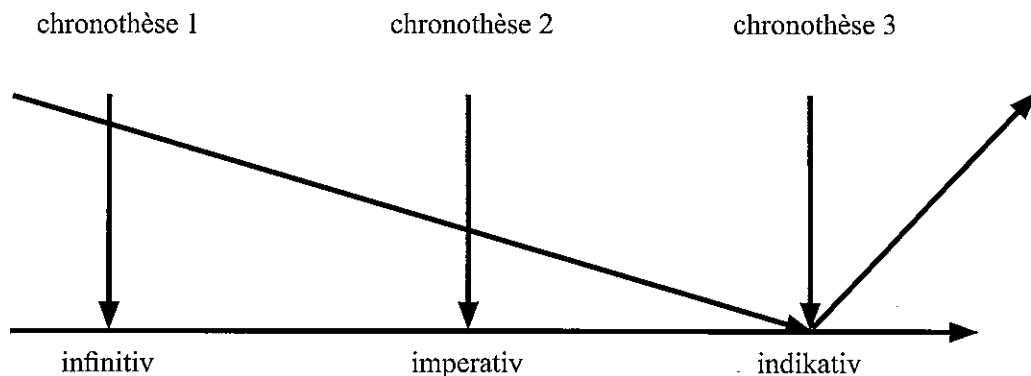
Pr. 1b

parler - parle(s); regarder - regarde(s)¹

S druge strane, imperativ u hrvatskome s punim pravom zauzima mjesto između infinitiva i indikativa budući da konjuktiv u hrvatskome ne postoji. To mjesto osiguravaju mu zasebni oblici za imperativ koje je hrvatski jezik razvio.

Slika 2

chronogenèse („kronogeneza”) - sustav hrvatskog glagola

Ovdje nećemo ulaziti u sve varijante i podvarijante oblika koje mogu imati hrvatski glagoli u imperativu (jer nam ni prostor ni vrijeme to ne dopuštaju, a niti bi takva razrada teme odgovarala naslovu ovog rada), već ćemo samo napomenuti da je pri učenju hrvatskoga kao stranoga jezika, studentima puno lakše prihvatiti da se na osnovu glagola koji završavaju na *-iti* dodaju nastavci *-i*; *-imo*; *-ite*, glagolima koji završavaju na *-ati* dodaju se nastavci *-aj*; *-ajmo*; *-ajte*, a glagolima na *-ovati* (ili s infiksom *-ov-*) nastavci *-uj*; *-ujmo*; *-ujte*².

Pr. 2

Tip <i>-iti</i>	Tip <i>-ati</i>	Tip <i>-ovati</i>
<i>misлити</i>	<i>gledati</i>	<i>kupovati</i>
misl -i misl -imo misl -ite	gled -aj gled -ajmo gled -ajte	kup -uj kup -ujmo kup -ujte

Vratimo se sada na sliku 1. Na njoj infinitiv i participi zauzimaju početno (najopćenitije) mjesto u sustavu budući da oni sadrže najmanji broj glagolskih kategorija, dok se indikativ nalazi na krajnjem mjestu odnosno u točki potpune realizacije glagolskih oblika, što ga čini najbolje određenim od svih načina.

Imperativ se nalazi između njih (u hrvatskome jeziku) iz dva razloga.

Prvo, imperativ poznaje samo tri lica (2. l. jed. te 1. i 2. l. mn.). I drugo, imperativ izražava virtualnu radnju bez obzira na izravnost situacije u kojoj se rabi.

U francuskome jeziku imperativ mora zauzeti mjesto između infinitiva i konjunktiva zbog toga što poznaje kategoriju lica (koja se ne nalazi u infinitivu), no zbog tog istog razloga nalazi se ispred konjunktiva jer konjunktiv za razliku od imperativa poznaje čitavu paradigmu

lica. Po svojoj vrijednosti oba načina izražavaju virtualnost odnosno nesigurnost radnje. Vidjet ćemo da se ova pozicija imperativa unutar kronogeneze može dokazati i na drugi način. O tome će biti više govora kad se budemo osvrnuli na imperativ u nepravnom govoru.

III. 1. LICE U IMPERATIVU

Kao što je već rečeno, imperativ ima samo tri lica: 2. l. jed. te 1. i 2. l. mn. To je stoga što u komunikaciji (dijaloškom krugu) postoje samo dvije osobe (govornik (*locuteur*) ili ja-lice i sugovornik (*allocuteur*) ili ti-lice). Trećeg lica u dijalogu nema.³

Drugo lice imperativa logično je samo po sebi. Ja-lice izražava zapovijed ti-licu. Mogućnost izražavanja imperativa ti-licu objašnjava se samom njegovom prisutnošću u dijalogu i mogućnošću izravnog utjecaja na ti-lice. Oblici za 1. i 2.l.mn. objašnjavaju se također prisutnošću ti-lica u govornoj situaciji.

Da 1. i 2. l. mn. ne mogu biti dijaloška lica, dokaz je da se ne može govoriti samom sebi, a isto tako ne može se govoriti niti trećem licu već samo i isključivo 2. l. jed. Uostalom zato i ne postoje oblici za imperativ za 1. i 3. l. jed. te 3.l.mn. Prvo i drugo lice množine ostvarljiva su samo zato što se uz ti-lice nalaze ja-lice (za 1.l.mn.) i treće lice (za 2.l.mn.).

Pr. 3

Pođimo! (dakle, ja-lice će poći zajedno s ti-licem)

Pođite! (dakle, ti-lice će poći zajedno s trećim licem, jednim ili više)

III. 2. TREĆE LICE U IMPERATIVU

Iako smo već rekli da samo 1. i 2. l. jed. sačinjavaju dijaloški krug, a znamo da je imperativ isključivo vezan za govornu situaciju, ipak postoji način kako izraziti zapovijed i trećem licu.

U hrvatskome jeziku zapovjedni način možemo izraziti i trećoj osobi i to pomoću čestice *neka* i prezenta.

Pr. 4

Neka gleda. Neka jede.

Ni francuski jezik nema zasebne oblike za 3.l. imperativa već se služi veznikom *que* i konjuktivom.

Pr. 5

Qu'il regarde. Qu'il mange.

Neka, odnosno *que* osim što praktično omogućuje da se imperativ izrazi trećoj osobi ima i funkciju distancijatora, tj. funkcionira kao riječ koja odmiče radnju od ja-lica (prvenstveno se ovdje misli na vremenski odmak ali i na odmak ja-lica od trećeg lica).

Ja-lice preko ti-lica izražava imperativ (nekom) trećem licu što je još jedna potvrda da treće lice nije direktno uključeno u dijaloški krug.

Vremensku vrijednost čestice *neka* najbolje se vidi u primjerima gdje se pojavljuju svršeni glagoli.

IV. 1. IMPERATIV I GLAGOLSKI VID

Francuski jezik ne poznaje vidsku opoziciju unutar samog glagola tj. opozicija svršeno – nesvršeno ne nalazi se u glagolu kao u hrvatskom (kupiti (svrš.) – kupovati (nesvrš.)) već u opoziciji složenih i jednostavnih glagolskih oblika gdje složeni oblici izražavaju svršenost radnje, a jednostavni oblici – nesvršenost.

Imperativ se u francuskom jeziku najčešće izražava indikativom prezenta ili konjuktivom (kao u gore navedenim primjerima) ali se može izraziti i pomoću subjunctif passéa (doslovno „konjuktiv prošli”) koji je složeni oblik, a bilo bi ga bolje zvati konjuktivom svršenim zbog svršenosti radnje koju izražava.

Pr. 6

Que tu sois venu avant 9 heures! („Da si došao prije 9 sati!”)

Da se ne radi o vremenu, već o vidu radnje govori nam i sama vrijednost imperativa koji je prospektivan način (orijentiran prema budućem vremenu i stoga nesiguran (virtualan) ali isto tako to znači da se gubi svaka mogućnost uporabe imperativa s prošlim vremenom (ovdje se misli na fizičko vrijeme a ne na oblike za gramatičko vrijeme – perfekt)).

Drugi dokaz da se ne radi o vremenu već o vidu daju nam vremenski prilozi koji se mogu uporabiti u ovim primjerima.

Pr. 7

Que tu sois venu avant demain. („Da si došao prije sutra.”)

**Que tu sois venu avant hier.* („*Da si došao prije jučer.”)

Imperativ izrečen na ovaj način izražava strogu zapovijed. Zato se u francuskome rabi složeni način (svršeni oblik), konjuktiv prošli, a u hrvatskome se rabi perfekt kako se ne bi ostavila ni najmanja mogućnost odstupanja od zapovijedi. Uporaba svršenoga oblika odnosno perfekta za budućnost podrazumijeva da će radnja biti izvršena sa sigurnošću tj. kao da je na određeni način već izvršena.

Vratimo se sada vremenskoj vrijednosti čestice *neka*.

Hrvatski jezik, kao što je već rečeno, poznaje vidsku opoziciju svršeno – nesvršeno unutar glagola, a popratna reakcija te opozicije nemogućnost je uporabe svršenih glagola u sadašnjem vremenu (misli se na fizičko vrijeme, a ne na glagolske oblike za prezent). To je stoga što je prezent vrijeme koje traje, čiji je jedan dio svršen u trenutku govorenja, a drugi je u izvršavanju.⁴

Gotovo isti mehanizam upravlja i imperativom. Moguće je u hrvatskome jeziku izraziti imperativ i sa svršenim i s nesvršenim oblikom glagola:

Pr. 8

Dođi! vs. *Dolazi!*

ali se ne može negirati imperativ svršenoga oblika dok je to moguće s nesvršenim oblikom.

Pr. 9

**Ne dođi! vs. Ne dolazi!*

Razlika između imperativa nesvršenog i svršenog glagola je sljedeća: nesvršeni oblik podrazumijeva bilo neposredno izvršavanje zapovijedi (*Dolazi odmah!*), bilo njegovu iterativnu vrijednost (*Od sutra dolazi na vrijeme na posao!*). Nesvršeni oblik, iako može implicirati neposredno izvršenje radnje (*Dođi odmah!*) može i projicirati radnju prema budućnosti (*Dođi kad hoćeš!*).

Zbog čega nije moguće negirati svršeni oblik, vidjet ćemo nešto dalje u tekstu.

Pogledajmo najprije kako je hrvatski jezik riješio ovaj problem.

Da bi izrazio zabranu sa svršenim oblikom glagola, hrvatski jezik služi se konstrukcijom *ne+moći+infinitiv* i to u oblicima za 2. l. jed. te 1. i 2. l. mn.: *nemoj; nemojmo; nemojte*.

Sjetimo li se sada da svršeni glagoli imaju samo vrijednost perfekta odnosno futura, lako ćemo moći objasniti uporabu svršenog oblika s konstrukcijom *nemoj+infinitiv* (svršenog glagola). Naime, glagol *moći* ima određenu prospektivnu vrijednost tj. odmiče radnju od trenutka sadašnjosti prema budućnosti. A kako svršeni glagoli mogu izraziti vrijednost buduće radnje, logična je i njihova uporaba u konstrukciji s glagolom *moći*.⁵ Francuski jezik ne poznaje nikavu mogućnost imperativa s glagolom *moći*.

IV. 2. NEMOGUĆNOST KONSTRUKCIJE NE+SVRŠENI GLAGOL

Imperativ je virtualna buduća radnja koja se može, ali ne mora dogoditi. Izvršenje radnje ovisi o mnogim faktorima (mogućnost, volja... ti-lica za izvršenjem radnje) pa je samim tim njezina realizacija upitna.

Imperativ je k tome način koji ne traži verbalni odgovor već reakciju (fizičku ili psihičku) ti-lica. Negiranjem svršenog oblika glagola dobila bi se sljedeća situacija: ja-lice zapovijeda ti-licu da *NE* učini određenu radnju i da ta radnja bude završena (budući da se radi o svršenim glagolima - **Ne dođi*). To znači da nije moguće da se jedna radnja ne dogodi (budući da je negirana), a da istovremeno bude izvršena.

Ova nemogućnost odnosi se na 2. l. jed. te na 1. i 2. l. mn. *no ne* i na 3. l. koje je moguće negirati i s nesvršenim i sa svršenim glagolom.

Pr. 10

Neka ne dođe!

Naravno, radi se o obliku prezenta, ali u funkciji imperativa jer se u prezentu ionako ne može uporabiti svršeni oblik (**Ne dođe*). Čestica *neka* u ovom slučaju ima vremensku vrijednost (futura) jer odmiče izvršenje radnje od trenutka sadašnjosti ka budućnosti. Budući da ja-lice izražava imperativ trećem licu preko ti-lica, radnja se ne može odmah izvršiti već se čini određeni odmak od trenutka govora koji dopušta svršenome glagolu da bude uporabljen.

No ipak postoje određene situacije kada se svršeni glagol može uporabiti s negativnim oblikom za imperativ. Takav je slučaj u *10 Zapovijedi* i u molitvi *Oče naš*. Treba odmah naglasiti da se radi o vjerskim tekstovima koje karakterizira tzv. biblijski stil, no primjeri svakako zavrjeđuju pažnju i pokušaj objašnjenja.

Pr. 11

10 Zapovijedi:

Ne izusti imena Gospodnjeg uzalud. Ne ubij! Ne ukradi! Ne poželi žene bližnjega svoga...

Oče naš:

I ne uvedi nas u napast...

Raguž navodi kako se prilikom uporabe negativnog imperativa svršenog glagola izriče radnja koja ima općenit karakter te da je takva radnja jako stilski obilježena. (cf. §378)

No osim toga, tu se radi još o nečemu. Nesvršeni oblik nikako ne može biti uporabljen u ovim slučajevima već jedino dolazi u obzir jedna od konstrukcija sa svršenim oblikom glagola (ili nemoj+infinitiv (glagola u svršenom obliku) ili ne+svršeni oblik).⁶ Svršeni oblik mora biti uporabljen u ovim primjerima jer on izražava strogu zabranu izvršenja i jedne takve radnje npr. ubiti. Kad bi se uporabio nesvršeni oblik ne ubijaj tumačenje zapovjedi postalo bi znatno drugačije. To bi onda značilo da se može ubiti (jednom) ali ne i ponavljati tu radnju, dok svršeni oblik priječi svako izvršenje dotične radnje (što je i osnovni cilj ove zapovjedi).

Zanimljivo je da francuski jezik u *10 Zapovijedi* ne rabi imperativ za njihovo izražavanje, već se služi futurom, što bi se moglo protumačiti na sljedeći način: futur koji pripada indikativu, dakle, stvarnome vremenu, snažnije izražava zabranu od imperativa koji je virtualan. A budući da se u *10 Zapovijedi* ne radi o pukoj zabrani već o zakonu, jasno je da se teži ka što većoj određenosti radnje koja se nalazi upravo u indikativu.⁷

Pr. 12

Tu ne tueras point! („Ne ubij!“)

Le bien d'autrui tu ne prendras! („Ne poželi nikakove tuđe stvari!“)

Iako mnoge gramatike navode kako se imperativ i u hrvatskome može izraziti futurom, no da je takav imperativ blag, ipak treba imati na umu da, zavisno od konteksta, on može izraziti radi svoje stvarnosti (indikativnosti) i vrlo jasnu i strogu zapovijed, posebice ako ga pojačamo osobnim zamjenicama:

Pr. 13

Ti nećeš doći u 10h, ti ćeš doći u 9h!

V. IMPERATIV U NEUPRAVNOME GOVORU

Vratimo se još jednom na mjesto koje imperativ zauzima u glagolskome sustavu francuskoga i hrvatskoga jezika (slike 1 i 2). To mjesto utječe na njegovu promjenu u

neupravnome govoru. Naime, imperativ kao izravni način povezan s trenutnom govornom situacijom od koje se ne može distancirati, a da za sobom ne povuče određene promjene, ne može zadržati svoj oblik kada dolazi do neupravnog govora kao što to može, npr. prezent ili futur u hrvatskome jeziku.

U hrvatskome jeziku imperativ se nalazi između infinitiva i indikativa, i budući da hrvatski jezik teži ličnom obliku, imperativ se u transpoziciji zamjenjuje indikativom prezenta.

Pr. 14a

Upravni govor - Imperativ

Neupravni govor - Indikativ prezenta

Dođi!

- *Kažem ti da dođeš.*

Nemoj doći!

- *Kažem ti da ne dođeš.*

Neka ne dođe.

- *Kažem mu da ne dođe.*

U francuskome jeziku imperativ zauzima mjesto između infinitiva i konjunktiva, ali budući da francuski jezik teži ka bezličnom obliku, imperativ se u transpoziciji zamjenjuje infinitivom.

Pr. 14b

Upravni govor - Imperativ

Neupravni govor - Infinitiv

Viens!

- *Je te dis de venir.*

Ne viens pas!

- *Je te dis de ne pas venir.*

Qu'il ne vienne pas.

- *Je lui dis de ne pas venir.*

Vrlo rijetko imperativ se u francuskome može zamijeniti i konjuktivom:

Pr. 14c

Upravni govor - Imperativ

Neupravni govor - Konjuktiv

Va à la maison!

- *Elle lui dit qu'il aille à la maison.*⁸

Ali nikako ga se ne može zamijeniti indikativom, što upućuje na činjenicu da imperativ ne može preskočiti niti jednu kronotezu, već se u neupravnome govoru mora transformirati u prvu kronotezu do sebe.

u francuskome s druge strane. Zatim, problem negacije imperativa u hrvatskome koja u francuskome ne pokazuje nikakve poteškoće. Dalje, transpozicija imperativa u nepravnom govoru prema indikativu u hrvatskome i njegova usmjerenost ka infinitivu (i rijetko ka konjuktivu) u francuskome.

S druge strane, na planu sustava i funkcioniranja imperativa unutar tog sustava, razvidne su mnoge dodirne točke: virtualnost, govorni način, tri lica imperativa, uporaba svršenog oblika odnosno „prošloga vremena” za izricanje stroge zapovijedi te transpozicija imperativa u nepravnom govoru u prvu kronotezu do sebe. Sve su to zajedničke odlike imperativa u hrvatskome i francuskome jeziku.

Na kraju bismo mogli zaključiti kako je lakše usporediti imperativ u ovim dvama jezicima na planu sustava nego na planu realizacije, što može predstavljati realan problem u učenju jezika.

LITERATURA

- Moignet, G. (1981) *Systématique de la langue française*, Paris: Klincksieck.
- Riegel, M. et alii, (1994) *Grammaire méthodique du français*, Paris: PUF.
- Grevisse, M. (1993¹³) *Le bon usage*, Paris: Duculot.
- Gluhak, A. (1998) „O „nestalom” obliku imperativa”, *Riječ*, god. 4, sv. 2: 14-20.
- Budor, K. (1995) „Iskazivanje imperativa i/ili optativa u hrvatskom jeziku”, *Suvremena lingvistika*, god. 21, sv. 2, br. 40: 15-31.
- Katičić, R. (1986) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, nacrt za gramatiku*, JAZU, Zagreb: Globus.
- Raguž, D. (1997) *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb: Medicinska naklada.
- E. Horetzky, E. (1990¹⁶) *Précis pratique de grammaire française*, Zagreb: Školska knjiga.

(Footnotes)

¹ Moignet tu specifičnost francuskoga imperativa objašnjava na sljedeći način: “Po svome statusu, ti su glagoli vrlo posebni. Njihova semantička vrijednost ih čini ne-zapovjednim. Nemoguće je nametnuti nekome da „bude”, da „ima”, da „hoće” ili da „zna”... Stoga oni u imperativu poprimaju značenje glagola „postati” (za glagol biti), „steći” ili „priskrbiti” (za gl. *imati*), „udostojiti se” (za gl. *hjeti*) i „naučiti” (za gl. *znati*).”

On smatra da je zanemariva grafijska razlika između *Tu parles* (indikativ prezenta napisan sa -s na kraju) i *Parle!* (imperativ, napisan bez krajnjeg -s jer se ta razlika u govoru ionako ne čuje). (cf. §110-111)

² Jasno nam je da je sa znanstvene strane i ortodoksne gramatičke norme ovakvo objašnjenje podložno mnogim kritikama, no učinak nakon pokušaja objašnjavanja svih promjena i podvrsta oblika koji se rabe pri tvorbi imperativa, bio je poražavajući.

³ Teoretski, treća osoba može postojati (fizički) u dijalogu, ali isključivo kao ogovornik (*délocuté*), lice/osoba o kojoj se govori. Čim se ta treća osoba ubaci u razgovor ona postaje ili ja-lice (govornik) ili ti-lice (sugovornik). Ni na jedan drugi način ta „treća» osoba ne može sudjelovati u dijalogu.

⁴ Upravo zbog ove karakteristike prezenta kao radnje u izvršavanju nije moguće uporabiti svršene glagole u sadašnjosti (*Ja dolazim. vs. *Ja dođem.*) Tek ako promijenimo vremensku vrijednost svršenog glagola te on poprimi vrijednost buduće (ili u određenim slučajevima prošlu ili iterativnu vrijednost) možemo ga uporabiti s oblikom za prezent ali ne i s njegovom vrijednošću: *Kad dođem, reći ću ti sve.* (glagol ima oblik prezenta ali vrijednost futura stoga se i može zamijeniti futurom drugim: *Kad budem došao...*) *Svaki put kad kupim auto, on ima neku grešku.* (iterativna vrijednost)

⁵ Već smo napomenuli da se kod svršenih i nesvršenih glagola ne radi o vremenu, već o vidu radnje; je li radnja završena odnosno hoće li biti završena. Nemogućnost uporabe u prezentu izvire iz njegove nemogućnosti da bude svršen.

Dolaziš li na zabavu? – Ne dolazim / Ne mogu doći. tj. neću izvršiti radnju „dolazak”. Ni u kojem slučaju ne možemo upotrijebiti oblik prezenta svršenog glagola: *Ne dođem. Glagolom *moći* radnja se transponira u budućnost što omogućava svršenom obliku da bude uporabljn.

⁶ Prednost se daje konstrukciji *ne+svršeni* oblik jer je konstrukcija *nemoj+infinitiv* puno blažeg karaktera i izažava više savjet nego zapovjed.

⁷ U molitvi *Oče naš* nalaze se također i arhaični oblici imperativa za treće lice (*Dodji kraljevstvo tvoje, budi volja tvoja...*) koji se na francuski prevode konjuktivom budući da francuski nema oblika za treće lice imperativa (*Que ton regne vienne, que ta volonté soit faite...*)

⁸ Primjer je preuzet iz Horetzky (1990¹⁶: §278)

THE IMPERATIVE IN CROATIAN AND FRENCH (COMPARATIVE DESCRIPTION)

SUMMARY

This paper deals with the place of the imperative in the system of the verbal forms in Croatian and French. It is found out that Croatian is richer than French for one chronothesis since there are special forms for imperative while French uses the forms of the present and the subjunctive.

Further in the paper the categories of person, aspect and „tense” are compared and certain points of contact are found (3 persons, the problem of perfective aspect and the expression of interdiction, transposition and concordance of „tenses” in the past and the future). In spite of the similarities between two systems, they are not always comparable because of the different conception of the possible (hypothetic) actions that are expressed by imperative.

Key words: Croatian, French, verb system, imperative, comparative description, person, perfective/imperfective form,

